

Otters. Foto Johann Prescher

VAN JACHTBUIT EN SCHADELIJK WILD TOT
AMBASSADEUR VAN SCHOON WATER

Otters en mensen vanaf de prehistorie

Al sinds vele millennia maakt de otter deel uit van de Nederlandse inheemse fauna, zij het met een korte onderbreking. Dankzij een geslaagde herintroductie is nu weer sprake van een gezonde populatie. Die herintroductie is tekenend voor de veranderde houding van de mens. Tot in de vorige eeuw werd de otter nog fel bejaagd om de vermeende schade aan de visstand. Daarnaast zijn otters altijd een geliefde jachtbuit geweest vanwege hun pels, maar ook om hun vlees. In dit artikel wordt de relatie tussen mens en otter beschreven aan de hand van archeologische vondsten en schriftelijke bronnen.

TEKST JØRN ZEILER

Een landschap van krekens en rivieren, meertjes en meren, moerassen en (broek)bossen, en vooral: een landschap met weinig mensen. Zo zag ons land er in het verleden uit. En het wemelde er van de vis: niet alleen zoetwatervissen, maar ook trekkende vissoorten als zalm en steur, die door de open kustlijn onbelemmerd toegang tot het achterland hadden. Voor otters moeten het fantastische leefomstandigheden zijn geweest. En ze waren dan ook talrijk, getuige de grote aantallen otterbotten in

prehistorische vindplaatsen uit de midden- en nieuwe steentijd (ca. 5500 tot 2000 v.Chr.).¹ Opvallend daarbij is dat die aantallen sterk per vindplaats verschillen, ook al zijn de landschappelijke omstandigheden nagenoeg gelijk. Dat wijst erop dat jagers-verzamelaars zich op verschillende plekken concentreerden op verschillende soorten jachtwild. Dit is ook te zien bij andere dieren, zoals bevers. Pelzen van otters en bevers zullen een belangrijk (ruil) handelsproduct zijn geweest.

De pels was echter niet het enige doel bij de jacht op otters en andere pelsdieren. Ook het vlees werd gegeten, zoals blijkt uit de analyse van snijsporen op de botten. Snijsporen op de onderpoten en rond de snuit zijn kenmerkend voor villen, terwijl snijsporen op onder meer de gewrichten ontstaan bij het opdelen en ontvlezen van het karkas. Dit soort sporen wordt regelmatig aangetroffen op botten van pelsdieren uit prehistorische vindplaatsen, niet alleen in Nederland maar bijvoorbeeld ook in Denemarken.²

Daarnaast werden snijtanden van otters gebruikt als hanger. Of deze objecten werden gebruikt als sieraad of als talisman (of misschien wel als beide) is niet te zeggen. Overigens werden ook tanden van andere zoogdieren, zoals bruine beer, hond en wild zwijn, op deze manier gebruikt.

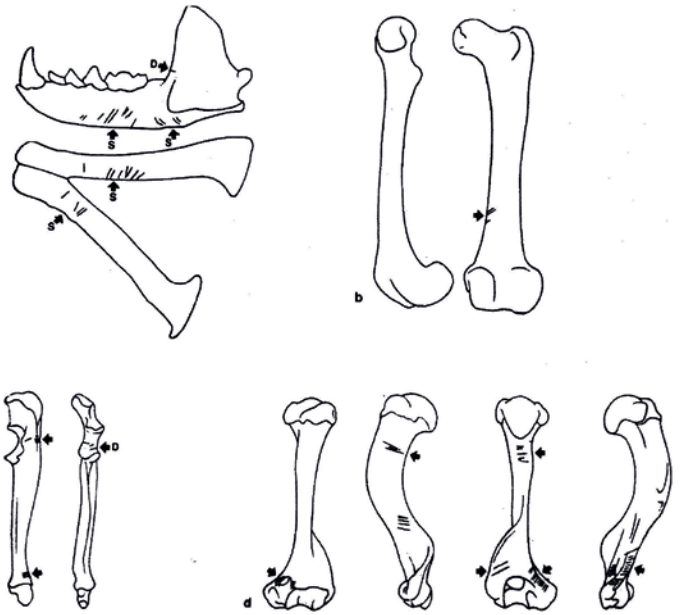
Vanaf de Bronstijd (ca. 1800 v.Chr.) worden vondsten van botten van otters en andere wilde zoogdiersoorten schaarser. Dat komt niet doordat ze zeldzamer werden, maar doordat men omschakelde van jagen en verzamelen naar een boeren-economie waarin vee de belangrijkste bron van dierlijk eiwit wordt. Op dit punt moet erop gewezen worden dat archeologisch onderzoek zich richt op sporen van menselijke bewoning. De dierlijke resten komen dus uit plaatsen die door onze voorouders zijn gebruikt of bewoond. Van wat buiten de nederzettingen gebeurde, in 'het wild', hebben we in pre- en vroeghistorische tijden bij gebrek aan geschreven bronnen een minder goed beeld. Wel weten we dankzij paleogeografisch onderzoek meer over het toenmalige landschap, en daarmee over de omstandigheden waarin otters voorkwamen.

OTTERS EN MENSEN IN HISTORISCHE TIJDEN

Door het verminderde belang van de jacht worden ook in contexten uit de IJzertijd en Romeinse tijd zelden otters aangetroffen, hoewel ze ongetwijfeld nog zeer algemeen geweest zullen zijn.

In de Middeleeuwen worden otterbotten vooral aangetroffen in elite contexten.³ Een mooi voorbeeld daarvan zijn de vondsten uit het middeleeuwse stadskasteel van Haarlem, het Huis ter Kleef (1250-1573).⁴ Het vlees van otters en andere aquatische zoogdieren zoals bevers, zeehonden en bruinvissen kwam destijds op tafel omdat ze werden beschouwd als een goed alternatief in de vastentijd. Het vlees van dieren die in het water leven was namelijk wel toegestaan omdat deze als vis werden beschouwd.⁵

Over de smaak vermeldt het 17e-eeuwse boek *Jacht-Bedryff*: 'Zijn redelijck goet om te eeten, eenighsins als een haes, de steert is vet als een palingh ende de selve van smaeck gelijk.'⁶ Volgens dezelfde auteur zijn otters '... seer schadelijck inde visscherijen' en mag iedereen op ze jagen. Dit gebeurde met speciale otterhonden, maar ook met netten, klemmen en strikken. Jonge otters werden soms gevangen en getemd, en naar gezegd werd zodanig afgericht dat ze gevangen vis apporteerden, '... als de honden de conijnen doen'. Dit laatste wordt ook al vermeld rond 1270 door Jacob van Maerlant in zijn *Der Naturen Bloeme*.⁷

▲ Botten van otters uit Swifterbant S3 met snijsporen. Met de klok mee: onderkaak, dijbeen, opperarmbeen en ellepijp. De snijsporen op de onderkaak zijn kenmerkend voor villen, die op de andere botten wijzen op het opdelen en ontvlezen van het karkas. Uit: Zeiler 1997.

▼ Otterjacht in de Middeleeuwen, zoals verbeeld op de Devonshire Hunting Tapestries (1430-1450). Opvallend detail is de heer rechts, die een jonge otter op de arm heeft, mogelijk met de bedoeling om het dier te temmen en af te richten als hulpje bij de visvangst. Collectie Victoria & Albert Museum, Londen.

Het negatieve beeld van de otter blijft ook in de eeuwen daarna bestaan. Schlegel (1862) rekent de otter tot de ergste vernielers van de visserij. Volgens hem komt de soort op alle waterrijke plaatsen in ons land voor, maar wordt hij door de voortdurende vervolging steeds zeldzamer.⁸ Vanaf de 16e eeuw werden premiereregelingen voor het doden van schadelijke dieren ingevoerd, eerst voor wolven en vossen en later, in de 18e en 19e eeuw voor andere roofzoogdieren en roofvogels. In het midden van de 19e eeuw werden jaarlijks voor 80 otters premies verleend. Het werkelijke aantal gedode dieren zal aanmerkelijk hoger hebben gelegen, omdat pelsjagers hun vangsten meestal niet aanmeldden.⁹

HET EINDE... EN EEN NIEUW BEGIN

Ondanks het feit dat ze door de eeuwen heen sterk zijn bejaagd hebben otters het in ons land lang volgehouden. In 1900 werd de stand nog op ca. 1.500 dieren geschat, maar in de eerste decennia van de vorige eeuw namen de aantallen sterk af.

De sluiting van de jacht in 1942 had aanvankelijk een gunstig effect op de populatie, maar de sterke toename van het verkeer, verdrinking in visfuisen en een verslechterde waterkwaliteit werden de soort uiteindelijk fataal in 1988.¹⁰

Tekenend voor de veranderde houding van de mens tegenover de otter is dat er sindsdien op meerdere niveaus maatregelen zijn genomen om de leefomstandigheden voor de soort te verbeteren. Daarbij werd de otter een symbool voor een gezond aquatisch milieu waarvan ook veel andere soorten profijt konden hebben. Met andere woorden: de otter werd ambassadeur voor schoon water.

De maatregelen leidden ertoe dat in 2002 de eerste otters werden uitgezet. Ondanks het feit dat nog altijd relatief veel dieren sneuvelen in het verkeer en verdrinken in visfuisen, bestond de populatie in 2019 uit ruim 350 dieren, verspreid over acht provincies.¹¹ Daarmee is de otter terug van (even) weggeweest.

Dit (pre)historische perspectief laat zien dat onze relatie met de otter sterk cultureel bepaald is, en in de loop van de tijd ingrijpend is veranderd. Daarnaast is duidelijk dat de otter niet alleen bij ons natuurlijke, maar ook bij ons culturele erfgoed hoort.

JØRN ZEILER is freelance archeozoologisch specialist. In 1997 promoveerde hij aan de Rijksuniversiteit Groningen op een proefschrift over de voedsel economie in het neolithicum. In de afgelopen jaren is hij betrokken geweest bij talloze onderzoeken van dierlijke resten uit alle perioden.

▲ Doorboorde hoektand van een otter uit de neolithische vindplaats Hekelingen. De doorboring is gemaakt door de wortel van de tand. Collectie Rijksmuseum van Oudheden, Leiden (inventarisnummer h 1980/7.16G-295).

▼ Otter. Foto Fokko Erhart

